

Те, що трапилось через день, хоч і було логічним закінченням, але в той же час і досить дивовижним. Ще годину тому дехто навіть припустити не міг, щоб над їхніми головами, ніби із чорної хмари грім, ударили такі тривожні слова:

— Зрада!

— Уже заарештували штаб!

Чутка ця пронеслася по ешелону, як струмисько холодного вітру. Але хто кого заарештував — чи полковник отамана, чи навпаки, добитися толку було неможливо. Стрільщина з містечка раптом чомусь перекинулася на станцію, навіть розсипалась поміж ешелонами. Чому стріляли по станції, коли на червоних з півночі чекали аж назавтра, теж було невідомо. Єдине, що стало відомим, — це те, що з протилежного боку отаман Григор'єв¹ зі своїм військом уже підступав до самої Знам'янки².

¹ Григор'єв Никифор Олександрович (справжнє прізвище — Серветников, 1884–1919) — український та радянський військовий і громадсько-політичний діяч доби Української революції та радянсько-української війни 1917–1921 років, один з яскравих представників явища Отаманщини.

² Знам'янка — місто й залізнична станція на лінії Одеса — Харків, нині — центр однойменної міської громади Кропивницького району Кіровоградської області.

Чутку про Григор'єва приніс на станцію розхристаний козак із «Запорізької Січі»¹, то на неї натрапив Григор'єв. Січовий отаман Божко воював, гостро додержуючись славних звичаїв запорізьких. І тому, коли в Січі знявся галас, що «якийсь ворог наступає», отаман Божко, задравши догори голову так, ніби від цього йому стало видно навкруги, запитав:

— А звідкіль?

— З ногайських степів, батьку отамане, — відказали йому. — Куди накажеш телефона волокти?

Божко, з погордою, гідною самого гетьмана Мазепи, закопирив губу й сказав:

— Спрашуєш. На чортового батька здалися мені ваші телефони? Запорожці ніколи їх не знали, а самих турків побивали. Ось мій телефон!

І, заткнувши за червоний пояс булаву, подряпався на снігом занесену клуню.

— Оце по-запорозькому буде. Де той ворог?

— Батьку отамане, — кричать йому знизу, — він уже в селі.

— А чому ж я не бачу їх, басурманів.

— Вони вже ось на вулиці!

— Уже? Дивись, клятві яничари, і розійтися не дали. Гукай на хлопців, щоб мені на Бендери² скакали!

¹ «Запорізька Січ» — повстанське формування (1 тисяча чоловік), яке входило до складу Армії УНР під орудою отамана Юхима Божка.

² Бендери — місто в Бессарабії в складі Російської імперії (1818–1917), згодом — у складі Румунії (1918–1940). Нині місто Тягиня в Молдові, порт на річці Дністер, залізничний вузол.

Розхристаний козак не знайшов шляху на Бендери, зчинив паніку на станції Знам'янка, де вже заходила морозяна ніч.

Єдиний тепер шлях, по якому можна було ще відступати, залишався на захід. Але за хвилину вже й ця можливість повисла на волоску: у містечку Сміла¹, теж на захід, Одеський полк оголосив себе червоним і десь намагався вже вийти наперед, щоб перетяти залізниці блакитним.

Після цього стрілянина вже знялась на всій території станції, і безліч темних ешелонів заворушилась, заповзала, мов клубок порушеної черви.

Двоє козаків із гарматного дивізіону з розгону вскочили на паровоз, вистрелили по два набої, і ешелон з гарматами, чхаючи димом, теж зірвався й поповз на захід. Услід за ешелоном, вгинаючись під важкими ящиками, побігло декілька сірих шинелей, а вже за ними, спотикаючись об рейки, побіг зодягнений у бекешу старшина.

На поручнях класних вагонів, гроном звисали якісь постаті та вигуками й свистом заохочували піший хвіст:

— Так, так, так! Ну-ну! Молодці! Наші сіли, а той зостався. Ляпнув!

— Ех ти, шляпа!

Над головами цих постатей раптом з'явилася біла пухова шапочка й істерично заломила руки.

— Де ж він? Господи, я ж не можу.

— А то чоловік ваш?

— Ну да, до коменданта побіг на хвилинку. Панове, пус-тять мене, я зісчочу... Боже, ніч уже. Скиньте, чемодани!

¹ Сміла — місто на Черкащині.

За її спиною із дверей вийшов у кожусі ставний командир дивізіону й лагідно положив руку їй на плече:

— Що ви, що ви, судариня? — проговорив він, гречно посміхаючись. — Заспокойтесь, ваш муж, напевно, сів у задній вагон, а як ви зіскочите, то вже не сядете.

— Я не можу. Він, напевно, зостався. Пане полковнику, любий, зупиніть поїзд. Він же зостався.

— Пані, що ви? Попереду — червоні, так ви хочете, щоб вони перехопили нас на роз'їзді. Говорю ж вам, що муж ваш, напевно, сів десь позаду.

Постаті, що стояли біля відчинених дверей, презирнулися й двозначно сказали:

— Сів, будьте певні.

— От бачите. Зайдіть до вагона: тут досить холодно, — і він, услужно відчинивши двері, взяв її за лікоть і ввів до теплого коридору.

При світлі ліхтарів полковник із туго закрученими чорними вусами на випещеному обличчі глянув на заплакане рожево-матове обличчя з тонкими рисами пані й зостався цілком задоволений з випадкового пасажира в його ешелоні.

— От бачите, — промовив він, мружачи свої зеленкуваті очі, — у нас так тепло, весело, і вам нема чого псувати своїх оченят. Будь ласка, от моє купе.

Пані в елегантному жакеті з білим боа на плечах усе ще розпачливо рвала свою мокру хусточку і, силкуючись для вдячності посміхнутись, поривалась до дверей.

— Пане полковнику, він же може попасти до Григор'єва.

— Та заспокойтесь, пані. Ну, на другий ешелон сяде, але ви, як бачу, зразкова дружина: ви так щиро побиваєтесь,

що я просто ладен од скрухи впасти перед вами на коліна. Тільки прошу до купе.

У цей час до коридору відчинилися двері, і в них хутко ввійшов старшина. Шапка із султаном над горбатим носом і смуглявим обличчям, бешмет, стягнутий кованим ремінцем, за яким стирчав дамський браунінг, і жовті краги над гетрами робили його схожим із музейним експонатом невідомої епохи. У руках старшини, затуляючи у лайкові рукавички, був модний стек зі срібляною кінською головою. Полковник говорив руською мовою й тільки іноді з посмішкою домішував церковнослов'янських слів, але старшина зі стеком звернувся до полковника по-українському, ніби навмисне карбуючи кожне слово:

— Ви знаєте, що за безчинства творяться в нашому дивізіоні!

— Пане Лец-Отаманів, ви схвильовані? — проговорив полковник, примружуючи й до нього, як до пані, свої очі.

— Так, навіть більше, — я обурений. Козаки на Знам'янці захопили три вагони з майном. Хто їм дозволив?

— Хто дозволив? А, може, і я — полковник Забачта, а ваш командир, пане сотнику.

Пан сотник зняковів, потім роздратовано цвяхнув себе стеком по крагах.

— А ви знали, пане полковнику, що це кооперативне майно, знали, що в одному вагоні там сало, у другому — залізні граблі, а в третьому — календарі на 1919 рік?

Полковник Забачта іронічно посміхнувся в бік збентеженого сотника й проговорив уже до пані, що, все ще схвильована, стояла під стінкою між двох старшин:

— У доброму господарстві все пригодиться. Адже правда, вибачте, як прикажете вас величати?

— Мене? Ніна, Ніна Георгіївна, — ледве чути проговорила вона.

— Прекрасно. Кончено, пане Лец-Отаманів? Прошу, Ніно Георгіївно.

Сотник Лец-Отаманів, що в запалі весь був зайнятий полковником, лише зараз зирнув на пані, і його сірі очі, мов двоє жал, уп'ялися коротким, але гострим поглядом у її тонкі, мов аквареллю вимальовані, риси молодого обличчя. Пані мимохіть спустила на заслані блакитною поволокою очі довгі вії й тихо відказала:

— Я постою тут, дякую, я таки попробую зіскочити.

Сотник Лец-Отаманів подивився в опір на полковника й проговорив:

— Прошу пані до мого купе: скакати небезпечно. А я можу перебути в сотника Рекала, у товариша.

— Ну, що ж, надамо вибір самій Ніні Георгіївні, — сказав Забачта, кокетливо підтягуючи кінчик вуса до примуреного ока.

Ніна Георгіївна розгублено й благаюче по черзі глянула на обох старшин, і відповідь уже мусила зірватися з її вуст, як знову розчинилися двері, і в них показалися попереду дві цеберки, що їх бережно ніс козак, а за ними юрбою — декілька старшин.

Керував справою старшина на тоненьких ніжках у широких бриджах і з опитим обличчям ротмістра:

— Несіть до полковника.

— Ну, ні, панове, — звернувся другий старшина, що був підперезаний поверх англійського френча синім селянських поясом. — Це значить із вогню та в полум'я. Цацоха, несіть до Лец-Отаманова.

— Правильно, Рекало, — підтримало його ззаду ще декілька голосів. — Під охорону Лец-Отаманова.

Лец-Отаманів глянув на цеберки, потяг носом і скрикнув. По вагоні дійсно поповз сильний припах сивушної олії. Він із цим не погодився й запротестував:

— Куди завгодно, а до себе я не пущу, — і непомітно з-під лоба зирнув на Ніну Георгіївну.

Вона стояла все ще притиснута до стінки, мов заблукане маленьке дівча. У сотника нервово пересмикнулися плечі, і він заступив її від цеберок, над якими знялась уже сердита суперечка. У ній не брали участі тільки Цацоха, що апетитно втягував у себе повітря, та полковник Забачта, який і тепер тільки посміхався та мружив свої зеленкуваті очі. Нарешті надмірно жваві рухи й недомовлені, але зрозумілі доводи ад'ютанта Кованого перемогли, і всі разом із цеберками посунули до полковникового купе. Тепер сотник Лец-Отаманів без слів обережно взяв Ніну Георгіївну під лікоть і ввів до свого купе. Полковник Забачта дійшов за ним до порога, глянув з-під насуплених уже брів на обох по черзі і, круто обернувшись, мовчки зник. Коли вони zostалися удвох, Ніна Георгіївна винувала то проговорила:

— Може, ми погано вчинили, що не уважили полковникові. Він образився?

Можливо, випадково сказане слово, «ми» сотник сприйняв як за змову і, інтимно посміхнувшись, відказав:

— Ну, і нехай собі споживає на здоров'ячко. Зате я вам надзвичайно вдячний. У моєму холодному купе раптом стало так затишно й гарно, що я ладен тепер перегризти полковникові горло, коли він буде совати сюди носа.